

Хижацькі дії можуть бути ціновими та неціновими. Хижацьке ціноутворення – це стратегія фірми щодо встановлення цін на рівні, нижчому від собівартості, з метою витіснення конкурентів з певного ринку та набуття або посилення монополічної влади. У світовій практиці такі ціни мають назву демпінгових. Їхнє застосування призводить до того, що будь-яке входження на даний ринок стає неприбутковим.

Хижацтво має також нецінові форми прояву. Починаючи з 1970 р. у США було ініційовано низку справ щодо монополізації ринків унаслідок хижацьких дій. Так, компанія "Berkey" – "Kodak" звинуватила "Eastman Kodak" у монополізації. "Eastman Kodak" мала ринкову частку 60 – 90% у більшості сегментів фотографічної індустрії, коли у 1972 р. "Kodak" запропонувала на ринку нову систему для фотографування "110 Pocket Instamatic System" з необхідною для цього плівкою "Kodacolor". Доступ на ринок для плівок фірм-конкурентів, а також незалежних постачальників фотопослуг був заблокований [5]. З метою уникнення випадків позовів до суду у 1975 р., наприклад, компанія "Херох" підписала угоду, згідно з якою вона погодилася ліцензувати свої патенти, продавати конкурентам "ноу-хау", продавати в лізинг копіювальні апарати та змінити свою політику щодо ціноутворення.

У 1969 р. була також ініційована справа проти IBM, розгляд якої тривав аж до 1982 р. Ця компанія використовувала практику, яка надавала можливість підтримувати свою монополію владою. Зокрема, передбачалися диференціація програмного забезпечення, випуск нової техніки, що призводив до прискореної амортизації вже існуючих машин, продаж продукції з "навантаженням", маніпуляції зі співвідношенням цін для лізингу-купівлі та створення освітніх можливостей, "зв'язування", що стримувало входження нових фірм на ринок.

Таким чином, розглянувши природу, сутність і види бар'єрів, можна зробити наступні висновки щодо можливості та перспектив входження українських підприємств на світові галузеві ринки.

1. Бар'єри є об'єктивним явищем, методом конкурентної боротьби на ринку.

2. В основі прийняття рішення про входження на світові ринки українськими підприємствами повинні стати витрати на входження. Конкурентні переваги у витратах на виробництво товару визначають можливість їх зменшення та забезпечення прибуткового, конкурентоспроможного виробництва продукції.

3. Інноваційна складова має стати основою розвитку підприємства, що планує виробляти продукцію для світового ринку. Лише даний фактор може забезпечити зменшення витрат та надати конкурентні переваги.

4. Існування адміністративних бар'єрів може призводити до виникнення зацікавлених груп, а також рентоорієнтованої поведінки даних груп.

5. Стратегічні бар'єри, які можуть створювати іноземні фірми, призводять до обмеження входження на ринки, але їх усвідомлення дозволяє правильно визначити стратегію протидії для вітчизняних підприємств.

Література: 1. Зовнішня торгівля України товарами за січень – листопад 2007 року: Експрес-бюлетень / Державний комітет статистики України // www.ukrstat.gov.ua 2. Joe S. Bain. Industrial Organization: 2nd ed. – New York: John Wiley, 1968. – P. 252. 3. George J. Stigler. The Organization of Industry. – Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1968. – P. 67. 4. Інноваційна активність промислових підприємств України у січні – вересні 2007 року: Експрес-бюлетень. 22.11.2007 р. №292 / Державний комітет статистики України // www.ukrstat.gov.ua 5. Burnett W. B. Predation by a Nondominant Firm: The Liggett Case // John E. Kwoka, Lawrence J. White. The Antitrust Revolution. – New York: HarperCollins, 1994.

УДК 378

**Кратт О. А.
Дєєва Л. Г.**

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ШКОЛИ: ПОШУК ПРИЧИННО- НАСЛІДКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ

In the article urgency of modern higher education development tendencies analysis was proved. Used cause-effect relations allowed allocating and characterizing external influencing factors and the tendencies caused by them. It made possible to explain character of higher school development and both qualitative and quantitative changes in its activity.

Процес пошуку нової парадигми системи вищої освіти, викликаний світовими тенденціями та національними економічними умовами, що постійно змінюються, охопив багато країн, і Україна не є винятком. Перебудова вітчизняної вищої школи, що зумовлена формуванням нової соціально-економічної системи, зазнає одночасно впливу зовнішніх інтеграційних та глобалізаційних процесів і внутрішнього переростання індустріального суспільства в інформаційне.

Останнім часом відбувається активний розвиток вищої освіти та розширення студентського контингенту. При цьому темп базисного приросту числа студентів з 1998 по 2005 рр. становить 58%, що є більш ніж 995 тис. [1, с. 456]. Протягом останніх років популярність вищої освіти так зросла, що за показниками кількості студентів на душу населення Україна займає провідні позиції в Європі. Проте сучасні тенденції розвитку та реформування національної вищої освіти є надзвичайно складними й досить суперечливими. Якщо в розвинених країнах зміни, які можна спостерігати, відбуваються у визначеному напрямку, закономірно, спокійно і природно, то країнам, зокрема на пострадянському просторі, що бажають ліквідувати відставання в економічному розвитку, властиве прагнення до більш інтенсивних реформ.

В Україні формування ефективної державної освітньої політики відбувається на тлі національних та міжнародних трансформаційних процесів з урахуванням усіх сучасних освітніх тенденцій. Визначення засад тактики і стратегії супроводжується критикою існуючого стану речей, переглядом попередніх помилок та пропозиціями відповідних змін щодо їх усунення. Тому разом з дискутуванням на тему перспектив важливим і актуальним є виявлення та аналіз причинно-наслідкових зв'язків усіх змінних процесів, які відбуваються на сучасному етапі розвитку вищої школи.

У професійних колах в останні роки зазначена тема вже привернула увагу багатьох українських вчених. Вони сходяться у думці, що на сучасному етапі національній вищій освіті притаманний процес постійних змін та реформування. Наприклад, В. Кремень говорить про те, що "зміни й тенденції розвитку, характерні для людства в цілому і для України зокрема, складають підґрунтя сучасних змін в освіті" [2, с. 9]. А. Амбросов та О. Сердюк також поділяють цю думку, підкреслюючи, що зміни у сучасному суспільстві ставлять "вимогу до трансформування цілей вищої освіти" [3, с. 24]. О. Комарова згодна, що "нині система вищої освіти... переживає період нового самовизначення" [4, с. 10]. В. Андрущенко акцентує увагу на тому, що, "змінюючись під впливом глобалізаційних та інформаційних технологій, система освіти набуває нових контурів" [5, с. 6]. С. Шейко підтверджує, що "освіта зазнає якісних змін" [6, с. 33]. А. Гужий і В. Гапон наголошують на тому, що цей процес охопив не тільки Україну, всі "провідні країни світу почали перетворення у своїх системах вищої освіти" [7, с. 25]. Продовжує думку В. Титарчук,

підкреслюючи, що "глобалізація значно посилила вплив на трансформацію національних систем вищої освіти" [8, с. 37].

Отже, в тому що трансформаційні процеси притаманні сучасному етапу розвитку вищої освіти України, немає сумніву, і багато авторів підтримують цю думку. Проте у дискусіях щодо змін, тенденцій та перспектив української вищої школи приділяється мало уваги причинно-наслідковим зв'язкам процесів, що тривають. Порушена проблема, звичайно, має певний ступінь висвітлення у науковій літературі, і до неї все частіше звертаються теоретики та практики. Так, Г. Черевичний аналізує проблеми розвитку системи вищої освіти України, існуючі протягом усього періоду пострадянської трансформації, але не зупиняється на них детально і не визначає їх джерела [9]. В. Приходько і М. Фоміна перелічують "болючі" точки й негативні тенденції змін у вітчизняній вищій школі та пропонують можливі шляхи їх вирішення, аналізуючи природу і причини їх появи [10]. В. Дюндін описує проблеми, з якими стикається вітчизняна система освіти, але без аналізу їх коренів та наслідків [11]. У зв'язку з цим мета публікації полягає в пошуку причинно-наслідкових зв'язків, що передбачає виділення кола факторів і обумовлених ними тенденцій, які пояснюють якісні й кількісні зміни в діяльності вищої школи, що надалі дозволить розробити інструментарій наукового пізнання її функціонування як системи.

Сучасний розвиток економіки, глобальні процеси у світі, їх вплив на всі сфери життя зумовлюють необхідність інтенсивних змін у політичному, економічному і соціальному житті нашої держави. Тенденції розвитку в галузі вищої освіти України обумовлені як кардинальними суспільно-політичними змінами, так і особливостями соціально-економічних обставин. Вражаючи кількісні перетворення в розвитку вищої освіти говорять про те, що спричинили їх значні за масштабністю дії фактори. Якісні зміни у діяльності вищої школи відображають зовнішній вплив. Отже, фактори, які стали причиною основних тенденцій, є зовнішніми відносно вищої школи і носять глобальний характер (рисунок).

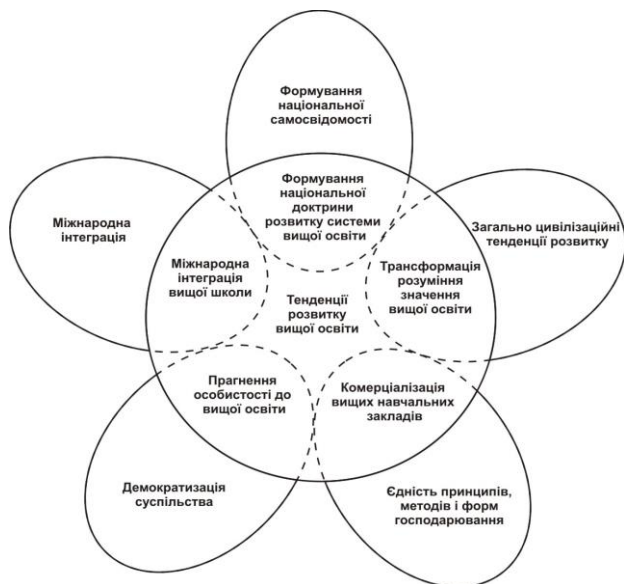

Рис. Зовнішні фактори та обумовлені ними тенденції розвитку вищої освіти

Як перший фактор трансформаційних процесів можна виділити здобуття Україною незалежності в 1991 р., з чого розпочинається формування національної самосвідомості. Цей процес та відокремлення від механізму колишньої радянської народної освіти зумовили необхідність створення й упровадження в Україні нової освітньої політики зі своїми принципами, формами, змістом і методами навчання. Наслідком цієї необхідності став процес формування національної освіт-

ньої доктрини. Вона була орієнтована на досягнення сучасного світового рівня, відродження самобутнього характеру, докорінне відновлення форм і методів навчання, створення умов для вільного здобуття вищої освіти, забезпечення ринку праці висококваліфікованими фахівцями, збільшення інтелектуального потенціалу країни. У період пошуку індивідуального шляху було видано закони України "Про освіту", "Про вищу освіту", сформульовано стратегічні завдання розвитку та реформування системи освіти в Державній національній програмі "Освіта. Україна XXI століття" [12; 13; 14]. Згодом наказом Президента України було затверджено Національну доктрину розвитку освіти на 2002 – 2004 рр., у якій фундаментальні знання та підвищення загальноосвітнього і професійного рівня асоціювалися та тісно пов'язувалися зі зміцненням держави [15].

Держава всіляко сприяла зростаючому освітньому потенціалу суспільства, бо всі сподівалися, що це дасть змогу скоротити відставання у темпах розвитку, а надалі дозволить істотно наблизитися до рівня розвинених країн світу. Така політика обумовила сучасний характер розвитку вищої школи в Україні в рамках наголошених у доктрині напрямів стратегії розвитку освіти. Протягом років у країні відбувалось зростання чисельності вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації та кількості їх студентів [1, с. 464].

Другим фактором стало отримання Україною статусу повноправного члена світового співтовариства і включення до міжнародних процесів глобалізації й інтеграції. Потужні інтеграційні процеси, які змушують переоцінювати пріоритети в усіх сферах знання і діяльності, були й залишаються найважливішою та всеохоплюючою тенденцією останніх десятиріч. Насамперед, це стосується сфери вищої освіти, одного з найважливіших компонентів соціальної системи будь-якого суспільства, оскільки вона відповідає за його майбутнє, формуючи пріоритети та цінності. Очевидно, що національні системи освіти не можуть розвиватися ізольовано, і вони мусять також залучатися до цих світових глобальних тенденцій. Україна є активним учасником зазначених процесів разом з європейськими країнами. Так, 23 січня 2004 р. наказом міністра освіти і науки було затверджено Програму дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004 – 2005 рр. [16].

В умовах впливу інтеграційних процесів питання реформи й розвитку вітчизняної вищої школи не може відбуватися виключно в контексті критеріїв національного рівня. Тому обрані шляхи модернізації цієї сфери в Україні аналогічні загальноєвропейським підходам. Інтеграція в європейську систему зумовила глобальне реформування, що привело до зміни концептуальних пріоритетів у сфері освітньої політики України. Вища школа відчувала вплив лібералізації та демократизації, невід'ємних атрибутів сучасного громадянського суспільства. Цей процес став запорукою дотримання прав і свобод людини щодо отримання освіти будь-якого рівня, тим самим вплинувши на характер розвитку вищої освіти.

Третій фактор полягає у сучасних загальнолюдських та загальноцивілізаційних тенденціях розвитку суспільства, які Україна не може ігнорувати. Вони здійснюють системоутворюючий вплив на реформування системи вищої освіти, наслідком чого стала зміна її місця у системі національного господарства. Традиційний розподіл структури національного господарства на виробничу і невиробничу (соціальну) сфери вже має академічний характер [17, с. 104; 18, с. 9; 19, с. 53]. Проте сучасна економіка наполягає на відсутності чіткої грані між ними, і у країнах з розвинутою ринковою економікою таке розмежування не проводиться [17, с. 105].

У ході життєдіяльності люди вступають у різноманітні й багатоглибинні відносини, у сукупності яких варто особливо виділити виробничі. Вони становлять сукупність стосунків між людьми, що складаються в процесі суспільного виробництва, обміну, розподілу матеріальних благ та послуг. Вища школа змінює і якісно перетворює предмети праці, технологію й організацію виробництва, вона будує теоретичну основу зміни виробничих відносин [20, с. 59]. Тобто бере участь у їх відтворенні.

Засоби виробництва і люди, що володіють певним виробничим досвідом, навичками до праці та приводять ці засоби в дію, формують суспільні продуктивні сили. Людина з її інтелектом, психофізіологічними якостями, професійними знаннями й навичками, досвідом, відношенням до праці, ціннісними орієнтаціями є найважливішим елементом даної системи, головною продуктивною силою суспільства. Її відтворення здійснюється передусім як відтворення робочої сили [19, с. 484]. Отже, вища освіта бере участь у відтворенні продуктивних сил.

Водночас відтворення виробничих відносин та продуктивних сил означає і відтворення суспільного виробництва: безперервне поновлення соціально-економічних процесів, зокрема виробництва матеріальних благ і послуг [19, с. 483]. Отже, за таких обставин вища школа вже не є галуззю тільки невиробничої сфери, бо вона активно задіяна в матеріальному виробництві, бере участь у відтворенні виробничих відносин і продуктивних сил, сприяє розширеному та безперервному поновленню соціально-економічного процесу в усье більших масштабах, що робить надзвичайним її значення для будь-якої сучасної держави. Недарма місце і роль вищої школи у суспільстві законодавчо закріплено у всіх цивілізованих країнах. У США закон про освіту був прийнятий у 1965 р., у Великобританії у 1992 р., у Російській Федерації – у 1996 р. [21 – 23].

У Законі України "Про освіту" проголошується, що освіта є основою духовного, соціального, економічного, культурного розвитку суспільства і держави й визнається пріоритетною сферою у соціально-економічному житті [12]. Отже, освіта – це складова соціальної сфери, яка бере участь в економічних, соціальних, політичних, духовних процесах, що відбуваються у суспільстві, та економічного розвитку, де вона залучена до структурної перебудови економіки відповідно до потреб технологічного й соціального прогресу. Це підтверджують у своїх працях багато вітчизняних і зарубіжних авторів [4; 11; 24 – 27].

Значення вищої освіти для соціального розвитку суспільства загальноновизнане. Освіта є одним з інститутів, що задовольняє потребу суспільства у відтворенні, накопиченні та передачі у часі знань, вмінь, навичок для нових поколінь. В. Кремень підкреслює, що сфера вищої освіти є фундаментом розвиненого суспільства, яке ґрунтується на знаннях [24, с. 17]. За словами Дж. Л. Руї, всі історичні соціальні зміни завжди проходили за участю вищої освіти [25, с. 4]. Отже, вона є могутнім чинником розвитку духовної культури народу, відтворення продуктивних сил суспільства.

Не менший вплив має вища освіта на економічний розвиток. На думку Т. Бессалової, здатність суспільства створювати й ефективно використовувати знання має визначальне значення для стійкого економічного зростання [26, с. 69]. С. Ніколаєнко вважає, що саме вища освіта сприяє розвитку національної економіки і визначає рівень життя у країні та її конкурентоспроможність у світі [27, с. 5]. Отже, під впливом глобальних змін у світі істотно зросла значущість знань як одного із ключових факторів економічного розвитку.

Таким чином, вища освіта, беручи участь у відтворенні виробничих відносин і продуктивних сил, має надзвичайне значення для будь-якого суспільства й соціально-економічного прогресу, що обумовлює сучасний характер її розвитку.

Четвертий фактор трансформацій вищої освіти – це перехід країни до ринкової економіки і єдиних принципів, форм та методів господарювання, наслідком чого була активна комерціалізація вітчизняних вищих навчальних закладів. В Україні законодавчо визначені основні засади господарювання й регулювання господарських відносин, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності [28]. Сфера вищої освіти не є винятком, тому її розвиток підкоряється законам ринкової економіки. Саме це зумовило появу та діяльність приватного сектору вищої освіти, а у Законі України "Про вищу освіту" в класифікації вищих навчальних закладів за формою власності з'явився термін "вищий навчальний заклад приватної форми власності" [13].

Вимоги суспільства та ринкові умови господарювання сприяли активному зростанню чисельності приватних вищих навчальних закладів та тому факту, що державні ВНЗ почали надавати платні освітні послуги. За рахунок розвитку конт-

рактної форми навчання відбулося розширення популярних серед молоді економічних, юридичних та управлінських спеціальностей, що спричинили динамічне збільшення кількості студентів. Заохочуючи все більше зростання студентів, у погоні за фінансовою вигодою вищі навчальні заклади випускають незатребуваних фахівців на ринок праці. Саме це обумовило сучасний характер розвитку вищої освіти і високі темпи зростання кількості студентів.

П'ятий фактор трансформацій, що відбуваються у вищій освіті, полягає у демократизації суспільства, його особистісної орієнтації і пріоритетності громадських інтересів. У межах цих процесів змінюються напрями впроваджені освітньої політики. Держава та суспільство дає можливість реалізувати демократичні права кожній особистості. Демократизація сфери освіти забезпечує більш широкі можливості молоді щодо вступу до вищих навчальних закладів і більш повне розкриття її здібностей. Наслідком цього є те, що кожний громадянин у створених обставинах прагне задовольнити свої інтереси і потреби та здобути вищу освіту.

Отже, з одного боку, вища школа в Україні зорієнтована на задоволення освітніх потреб особистості, а з іншого – суспільство спонукає особистість скористатися цією можливістю. Тобто освіта має забезпечити найбільш повний розвиток здібностей та інтелектуально-творчого потенціалу людини, маючи за мету сприяння її активній, вільній й конструктивній участі в розвитку суспільства.

Викладене вище підтверджує, що вища освіта важлива для людини не менш, ніж для суспільства. Роль у формуванні високоосвіченої і культурної особистості належить освіті. Значущість вищої освіти активно транслюється суспільством, що знаходить відгук у характері розвитку вищої освіти України. Особистість, маючи потребу і можливість її задовольнити, в межах впроваджені державою політики демократизації та вільного доступу вступає до вищих навчальних закладів навіть не завжди тому, що мріє про вищу освіту. У сучасному суспільстві освіта – це один із показників соціального статусу індивіда. Цей інститут виконує функції підготовки й включення людини в різні сфери життєдіяльності суспільства, залучення до культури певної суспільної системи. Тому майже кожен мріє використати цю можливість, щоб не бути ізольованим від сучасного суспільства та його вимог щодо повноцінного розвитку. Таке сприйняття вищої освіти молоддю також спричиняє надзвичайне зростання попиту на освітні послуги і розширення студентського контингенту.

Таким чином, коло факторів та обумовлені ними напрями розвитку складають механізм причинно-наслідкових зв'язків трансформаційних процесів вищої освіти. Описані причини – далеко не вичерпний список, проте вони є основними для розуміння характеру розвитку вищої школи. Більш того, вони взаємопов'язані та взаємообумовлені. Так, здобуття незалежності і процес формування національної самосвідомості забезпечили отримання Україною статусу повноправного члена світового співтовариства і включення до міжнародних процесів глобалізації й інтеграції, що не могло відбуватися без її причетності до сучасних загальноцивілізаційних тенденцій розвитку суспільства. Ці політичні й економічні процеси відбувалися на тлі переходу країни до ринкової економіки та демократизації суспільства. Разом ці фактори спричинили тенденції й характер розвитку української вищої освіти, а аналіз даного причинно-наслідкового зв'язку дав змогу зрозуміти якісні й кількісні зміни. Надалі це дозволить розробити інструментарій наукового пізнання функціонування системи вищої освіти, що є метою подальшого наукового дослідження й матеріалом для майбутніх публікацій.

Література: 1. Статистичний щорічник України за 2005 рік / За ред. О. Г. Осауленка; [Відп. за вип. В. А. Головка. – К.: Техніка, 2006. – 576 с. 2. Кремень В. Вища освіта в соціокультурних змінах сучасності // Вища освіта України. – 2007. – №3. – С. 9 – 13. 3. Амбросов А. Системний погляд на місію вищої освіти / А. Амбросов, О. Сердюк // Вища освіта України. – 2007. – №3.

– С. 21 – 29. 4. Комарова О. А. Соціально-економічна значущість освіти // Проблеми науки. – 2004. – №1. – С. 10 – 15. 5. Андрущенко В. Стратегія для освіти // Вища освіта України. – 2006. – №3. – С. 5 – 9. 6. Шейко С. Національні та загальногромадянські засади реформування сучасної вищої освіти в Україні // Вища освіта України. – 2005. – №3. – С. 32 – 35. 7. Гуржій А. Методологічні засади оцінювання та прогнозування розвитку вищої освіти / А. Гуржій, В. Гапон // Вища освіта України. – 2006. – №1. – С. 23 – 31. 8. Титарчук В. Соціокультурна глобалізація вищої освіти: тенденції та наслідки // Віче. – 2006. – №21/22. – С. 37 – 39. 9. Черевичний Г. С. Вища освіта України: новачки, проблеми, перспективи // Наука та наукознавство. – 2007. – №1. – С. 107 – 112. 10. Приходько В. Економічна глобалізація і вища освіта / В. Приходько, М. Фоміна // Схід. – 2007. – №1. – С. 45 – 48. 11. Дюндін В. Проблеми розвитку вищого образования как фактора формирования интеллектуального потенциала общества // Економіст. – 2006. – №3. – С. 56 – 59. 12. Закон України "Про освіту" від 23.05.1991 р. №1060-III // Відомості Верховної Ради. – 1991. – №34. – Ст. 451. 13. Закон України "Про вищу освіту" від 17.01.2002 р. №2984-III // Відомості Верховної Ради. – 2002. – №20. – Ст. 134. 14. Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття"). Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р., №896 / Відп. за вип. С. С. Павловський. – К.: Радуга, 1994. – 64 с. 15. Національна доктрина розвитку освіти: Затв. Указом Президента України №347/2002 від 17 квітня 2002 р. // Освіта. – 2002. – №26(4984). – С. 2 – 4. 16. Наказ МОН України "Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004 – 2005 рр. №49 від 23.01.2004 р. // <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=laws/education/proftech/6/0001>. 17. Климко Г. Н. Основи економічної теорії: Політекономічний аспект / Г. Н. Климко, Л. О. Канищенко, В. М. Пригода. – К.: Знання-Прес, 2004. – 614 с. 18. Шаститко А. Е. Новая институциональная экономическая теория: особенности предмета и метода – М.: ТЕИС, 2003. – 592 с. 19. Мочерний С. В. Економічна теорія для менеджерів / С. В. Мочерний, В. М. Фомішина, О. І. Тищенко. – Херсон: Олді-плюс, 2006. – 625 с. 20. Алейник А. З. Наука в системе общественного воспроизводства: Вопр. методол. – Л.: Изд. ЛГУ, 1991. – 178 с. 21. Department of Education. Higher Education Act of 1965, Public Law 89-329, 79 STAT 1219 // <http://www.ed.gov/policy/highered/leg/hea98/index.html> U/S/ >. 22. The Further and Higher Education Act 1992 (Commencement No. 2). – Order 1992 (№3057). – The UK Statute Law database. Ministry of justice // <http://www.statutelaw.gov.uk/legResults.aspx?LegType=All+Legislation&title=Higher+Education&searchEnacted=0&extentMatchOnly=0&confersPower=0&blanketAmendment=0&TYPE=Q&SNavFrom=0&activeTextDocId=3361156&PageNumber=2&SortAlpha=0>. 23. Министерство образования и науки Российской Федерации. Федеральный закон "О высшем и послевузовском профессиональном образовании" // <http://mon.gov.ru/dok/fz/obr/3993/>. 24. Кремень В. Підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в європейське співтовариство // Вища школа. – 2003. – №6. – С. 3 – 23. 25. Rury J. L. Education and Social Change: Themes in the History of American Schooling. – NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2004. – 268 p. 26. Бессалова Т. В. Роль вищого образования в формировании общества, основанного на знаниях // Наука та наукознавство. – 2006. – №2. – С. 69 – 75. 27. Ніколаєнко С. М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. – К.: Знання, 2005. – 320 с. 28. Господарський кодекс України // ВВР. – 2003. – №18, №19 – 20, №21 – 22. – Ст. 144.

УДК 658.62:339.564

Семікоп Ю. О.

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ЕКСПОРТНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Increased competition in world markets brings the problem of finding new market niches and means of expanding foreign trade activities of domestic enterprises. A crucial role in resolving this problem plays export diversification enterprises. The article discussed theoretical and methodological foundations, diversify its methods of assessment and justified its use preconditions export strategies of businesses.

Процеси глобалізації та загострення конкуренції на світових ринках актуалізують проблему пошуку нових ринкових ніш і засобів розширення зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств. Виключно важливу роль у розв'язанні цієї проблеми відіграє диверсифікація експорту підприємств.

На необхідності активного використання стратегії диверсифікації експорту українських підприємств акцентується увага в багатьох наукових дослідженнях [1 – 3]. Проте у її практичній реалізації виникають труднощі і проблеми, які пов'язані з недостатньою розробкою теоретичних основ диверсифікації – неоднозначною інтерпретацією її економічної сутності, мотиваційного механізму та методів її кількісної оцінки та вимірювання [4; 5].

За таких умов проблеми розвитку теоретичних основ та дослідження мотиваційного механізму диверсифікації набувають підвищеної гостроти й актуальності.

Метою даної статті є аналіз існуючих уявлень економічного змісту, методів оцінки та обґрунтування причинно-наслідкового зв'язку і мотиваційного механізму диверсифікації в контексті її використання у стратегічному управлінні експортною діяльністю підприємства.

У сучасній економічній літературі залежно від контексту дослідження поняття "диверсифікація" визначається або як "розширення номенклатури продукції, що її виробляють окремі фірми та об'єднання" [1], або як "важливий напрям підвищення попиту і відповідно конкурентоспроможності підприємства" [3], або як "стратегія виходу фірми на ринок або ринки, які не пов'язані з її основною діяльністю" [6, с. 751], або як "процес збільшення продуктивних груп однієї й тієї ж компанії на існуючому специфічному обладнанні" [6, с. 535], або як "спосіб розширення бізнес-портфелю компанії" [4] тощо. Цей плюралізм уявлень сутності диверсифікації доповнюється суттєвими розбіжностями щодо її причин, мотиваційного механізму та методів кількісного вимірювання.

Уся сукупність методологічних підходів до дослідження сутності і мотиваційного механізму диверсифікації умовно може бути поділена на звужені та розширені.

Звужений підхід до інтерпретації сутності і причин диверсифікації пов'язується з аналізом поля (сфери) експортної діяльності підприємства – розширенням продуктової лінії експорту або ринкових сегментів (ніш) бізнесу.

Розширений підхід ураховує більш широке коло факторів впливу на диверсифікацію, в тому числі таких, як: посилення ринкової влади; збільшення темпів зростання фірми; зниження витрат; використання специфічних активів у різних галузях. Дослідженням диверсифікації в аспекті цих факторів присвячено багато наукових праць, серед яких слід особливо виділити роботу В. Баумоля [7], у якій розроблено модель рівноваги в стратегії диверсифікації з метою зростання.

Згідно з роботою [7], першим ефектом диверсифікації є збільшення постійних та змінних витрат відповідно до зростання виробництва. Друга група витрат пов'язана зі здійсненням самої стратегії диверсифікації. Зростання сукупних витрат та